

УДК 32.019.5:81'42

Е. А. ГУГНІН

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СТРУКТУРИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано основні тенденції розвитку політичних партій та рухів у сучасній Україні останнім десятиліттям (2004–2014 рр.), такі як: зміна структури й логіки боротьби в політичному просторі України та електоральному полі зокрема; громадяни все частіше для вирішення існуючих у суспільстві проблем використовують не політичні партії, а різні соціальні та політичні рухи; класовий розподіл суспільства, який свого часу став каталізатором розвитку політичних партій, на сьогодні поступово нівелюється; політичні партії не розглядаються індивідами як спеціальні політичні організації, які створено для відстоювання інтересів громадян та вирішення існуючих проблем; політичні партії перетворюються на бюрократичні організації.

Ключові слова: політика, політичний процес, політичні закономірності, політичні партії, електоральне поле, виборча система, види політичних партій в Україні.

Трансформації, які відбуваються в політичному просторі України та зокрема в електоральному полі останнім десятиліттям, спричинили низку суттєвих змін у партійній структурі українського суспільства. По-перше, постійно змінюється виборча система в Україні. При цьому зміни відбуваються ситуативно й не мають чіткої логіки. По-друге, слабкість громадянського суспільства в нашій країні призвела до слабкості політичних партій як основного суб'єкта громадянського суспільства. До цього, по-третє, слід додати також відсутність історичних витоків багатьох політичних партій, які функціонують в Україні. Ми маємо на увазі, що фактично в Україні відсутні традиції голосування за конкретну політичну партію, як це має місце в провідних європейських державах та США. Усе це не тільки змінює ставлення людей до політичних партій, а й саму структуру та роль політичних партій у сучасних умовах.

Під політичною партією ми розуміємо політичну спільноту, яка має достатньо високий рівень організованості, у своїй діяльності розраховує на підтримку широких верств населення та активно бере участь у політичному житті суспільства, що виявляється в постійній боротьбі за владу й перерозподілі владних повноважень.

Історія дослідження політичних партій і рухів достатньо яскрава та різнобарвна. Найбільший внесок у вивчення політичних партій у світі зробили М. Дюверже, М. Острогорський, Є. Вятр, Д. Сарторі, П. Берлін, К. Нойман, К. фон Бейме та ін. На пострадянському просторі заслуговують на увагу погляди Л. Іоніна, С. Заславського та Г. Артемова. В українській

соціології сутність та специфіку розвитку політичних партій і рухів розглядають такі вчені, як: Є. Головаха, В. Полохало, В. Хмелько, Н. Черниш, В. Чигрин та ін.

Метою статті є висвітлення основних тенденцій розвитку політичних партій (їх структури, основних напрямів розвитку, якісних характеристик та ролі в суспільстві) в умовах трансформації політичного простору України і його електорального поля зокрема.

Одними з основних акторів електорального поля є політичні партії. Саме вони відіграють значну роль у боротьбі за домінування не тільки в електоральному полі, а й політичному просторі загалом. Сучасна виборча система, що існує в Україні щодо виборів депутатів до Верховної Ради та депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад і сільських, селищних, міських голів (змішана), відводить політичним партіям ключову роль в електоральному полі. Тепер політичні партії в Україні не тільки самостійно беруть участь у виборчих перегонах, створюючи та підтримуючи списки своїх кандидатів у ради різних рівнів, а й делегують своїх кандидатів у депутати по мажоритарних округах. При цьому щодо кандидатів у депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад, то виключне право висувати своїх кандидатів мають лише політичні партії (у виборах до Верховної Ради України передбачено також і самовисування). Хоча, на нашу думку, у подальшому необхідно змінити виборчу систему та привести її до єдиного стандарту (ми говоримо про створення та затвердження довгоочікуваного Виборчого кодексу). У подальшому до Верховної Ради України необхідно вибирати депутатів виключно за пропорційною системою. Утім, пропорційна система повинна бути з відкритими списками. Тобто виборець повинен визначитися не тільки з політичною партією, за яку він хоче проголосувати, а й з конкретним представником цієї партії. На нашу думку, це суттєво вплине на ефективність і якість внутрішньопартійної боротьби та не дасть змоги пройти до парламенту “зайвим людям”. Однак це буде в майбутньому, а на сьогодні ми маємо ситуацію, коли за роки незалежності роль та місце політичних партій в Україні значно звужується. На це впливає декілька факторів, аналіз яких ми і запропонуємо в цій статті.

Значно змінилася структура та логіка боротьби в політичному просторі України. Зокрема, це чітко видно з електорального поля. У попереднє десятиліття в межах електорального поля України тривала чітка боротьба між політичними силами, які відрізнялися за критерієм “проросійські” та “проєвропейські”. Частка їх представництва в електоральному полі була приблизно рівною (по 43–48%). Ще 3–5% мали політичні сили, які називали себе “третьою силою”. У різний час до них належали Партія промисловців та підприємців А. Кінаха, Блок В. Литвина, “Сильна України” С. Тігіпка тощо. Якщо аналізувати структуру “проєвропейських” партій, то до їх складу у 2007 р. входили: Блок Юлії Тимошенко – 30,71%, “Наша Україна –

Народна Самооборона” – 14,15% та більш дрібні політичні партії, які набрали менше ніж 3% голосів виборців. Що стосується “проросійських” партій, то це: Партія регіонів – 34,37%, Комуністична партія України – 5,39%, а також Соціалістична партія України й Прогресивна соціалістична партія України, які набрали 2,86% та 1,3% голосів виборців відповідно й не пройшли 3%-вий бар’єр. Таким чином, частка “проросійських” партій у 2007 р. становила приблизно 44%, а “проєвропейських” – 45%.

Наступні вибори до Верховної Ради України, що відбулися в жовтні 2012 р., підтвердили існуючу в електоральному полі України тенденцію. Так, за результатами ЦВК України, “проросійські” партії набрали приблизно 45% голосів (Партія регіонів – 30%, Комуністична партія України – 13,18% та інші партії, які підтримували “проросійський” вектор розвитку України, але не пройшли 5%-вий бар’єр). “Проєвропейські” партії сумарно набрали більше ніж 50% голосів виборців (Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина” – 25,54%, “УДАР” – 13,96%, Всеукраїнське об’єднання “Свобода” – 10,44%).

Однак події кінця 2013 р., “Майдан гідності” та анексія Криму й окупація частини Донецької та Луганської областей у 2014 р. докорінно змінили розстановку сил в електоральному полі України. Уперше за новітню історію незалежної України вектор розмежування політичних сил змінився з “проросійський” – “проєвропейський” на “партії війни” – “партії миру”. При цьому слід зауважити, що йдеться не про домінування ідей миру або війни в програмах політичних партій, а про ставлення лідерів політичних партій до подій, які відбувалися на сході України влітку та восени 2014 р. Так звані “партії війни” виступали за продовження бойових дій у Луганській та Донецькій областях до останньої краплі крові, за перемогу понад усе. До таких партій слід зарахувати такі, як: “Народний фронт”, Радикальна партія Олега Ляшка, Всеукраїнське об’єднання “Свобода”, Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина” та “Громадянська позиція” А. Гриценка. У свою чергу, “партії миру” виступали за припинення бойових дій у Луганській та Донецькій областях будь-якою ціною. При цьому єдиною для “партій миру” та “партій війни” була позиція щодо беззаперечної цілісності та суверенності української держави. До так званих “партій миру” ми зараховуємо “Блок Петра Порошенка”, “Об’єднання Самопоміч”, “Сильна Україна” С. Тігіпка, “Опозиційний блок” та Комуністичну партію України.

При цьому, якщо аналізувати структуру електорального поля України, то воно не зазнало суттєвих змін у кількісному відношенні, але змінилося якісно. Зокрема, за “партії миру” віддали свої голоси приблизно 48% українців (“Блок Петра Порошенка” – 21,88%, “Об’єднання Самопоміч” – 10,97%, “Опозиційний блок” – 9,43%, КПУ – 3,88% та “Сильна Україна” – 3,11%). За “партії війни” було віддано приблизно 44% голосів (“Народний фронт” – 22,14%, Радикальна партія Олега Ляшка – 7,44%, Всеукраїнське

об'єднання “Батьківщина” – 5,68%, Всеукраїнське об'єднання “Свобода” – 4,71%, “Громадянська позиція” А. Гриценка – 3,1%).

Утім, як ми бачимо, до “партій миру” увійшли ідеологічно різні політичні сили: “проєвропейські” – “БПП” та “Самопоміч” і “проросійські” – “ОБ”, КПУ та “Сильна Україна”. Це ще раз доводить, що кардинально змінився вектор поділу політичних сил в електоральному полі сучасної України. На зміну партій “проросійських” – “проєвропейських” прийшли “партії війни” – “партії миру”.

На сучасному етапі розвитку політичного простору та електорального поля українського суспільства слід констатувати, що поступово політичні партії втрачають свою провідну роль. Це пов'язано з багатьма причинами. По-перше, це загальносвітова тенденція. На сьогодні політичні партії все менше цікавлять громадян, а виборці здебільшого голосують на різних виборах за різні партії. Це зумовлено недовірою до існуючих політичних партій. За тривалий історичний період у кожній державі при владі було багато різних партій та, на жаль, докорінно ситуація у країнах не змінювалась. До того ж, ідучи на вибори, політичні партії з року в рік декларують вирішення проблем, які в подальшому не вирішують, дуже мало передвибірчих обіцянок виконується. Ця тенденція вельми характерна для сучасного українського суспільства. За роки незалежності в Україні при владі (тією чи іншою мірою) були різні політичні партії та блоки: НДП, СДПУ(о), “Єдина Україна”, “Наша Україна”, БЮТ, Партія регіонів тощо. У різні роки лідери цих партій обіцяли вирішити нагальні проблеми українського суспільства, але цього не сталося. Передвибірчі обіцянки так і залишилися обіцянками. Тобто спостерігається тенденція до поглиблення апатії громадян до діяльності політичних партій.

По-друге, громадяни все частіше для вирішення існуючих у суспільстві проблем використовують не політичні партії, а різні соціальні та політичні рухи. Перевага таких рухів очевидна – вони вирішують конкретну проблему (наприклад, екологічну, демографічну, регіональну тощо), тоді як політичні партії беруться за вирішення цілого комплексу проблем. Так, у 2013 р. політична криза в Україні була вирішена не політичними партіями та її лідерами, а саме громадянами України, які об'єднали свої зусилля в “Майдані гідності”. У грудні 2013 р. та на початку січня 2014 р. взагалі склалася ситуація, коли учасники Майдану не сприймали лідерів опозиційних (на той час) партій: А. Яценюка, В. Кличка та О. Ляшка, вони фактично були виключені з протистояння із “сім'єю Януковича”.

По-третє, класовий розподіл суспільства, який свого часу став катализатором розвитку політичних партій, на сьогодні поступово нівелюється. Виходячи із цього, ідеологічні політичні партії, які базуються на підтримці певної соціальної спільноти або класу, втрачають свою значущість. Наприклад, в Україні на рівні самоідентифікації громадяни здебільшого не можуть зарахувати себе до певного соціального класу, тому в процесі вибор-

чих кампаній та безпосередньо під час голосування віддають свій голос, виходячи не з класової належності, а із суто особистісних міркувань (переважно економічних та соціальних). Свого часу зазнали поразки такі політичні партії, як: ПНЕРУ, ПППУ та “Віче”. Ці партії вважали своїм електоратом представників середнього класу й саме так себе позиціонували. Так само програють і нові “ліві” партії, які намагаються відбити стійкий електорат КПУ.

По-четверте, індивіди не розглядають політичні партії як спеціальні політичні організації, створені для відстоювання інтересів громадян та вирішення існуючих проблем. Здебільшого політичні партії асоціюються з тим чи іншим лідером. Втрачаючи такого лідера, політична партія зазвичай втрачає більшу частину свого електорату. Ця тенденція яскраво простежується в сучасній Україні. Коли ми говоримо про ту чи іншу партію, то перед очима виборців постають, насамперед, їх лідери. Важко уявити Партію регіонів без В. Януковича, “Батьківщину” без Ю. Тимошенко, “Народний фронт” без А. Яценюка, “Сильну Україну” без С. Тігіпка. При цьому рейтинг лідерів, як правило, значно вищий за рейтинг очолюваної ним політичної партії. Щодо тези про те, що політична партія втрачає свою силу й електоральну підтримку після уходу (або втрати своєї домінуючої позиції в межах політичного простору та електорального поля) лідера, то яскравим прикладом в Україні є такі політичні партії як, “Наша Україна”, ПСПУ та СПУ. Після зникнення з політичної арени В. Ющенко, Н. Вітренко та О. Мороза фактично припинили існувати й очолювані ними партії. Принцип “фейсизму” взагалі притаманний електоральному та політичному простору сучасної України. Особливо яскраво це виявляється під час виборів за мажоритарною системою, де на перше місце виходить здебільшого не політична програма кандидата, а те, як він виглядає.

По-п’яте, політичні партії перетворюються на бюрократичні організації, які не відстоюють інтереси певних соціальних спільнот та класів, а ведуть боротьбу за те, щоб залишитися на домінуючих позиціях у політичному просторі. Ця тенденція має загальносвітовий характер. Видатний французький соціолог П. Бурдьє зазначав: “Чим далі розвивається процес інституціалізації політичного капіталу, тим більша боротьба за уми поступається місцем боротьбі за “посади” і все більше активісти ... відступають перед “утримувачами посад, що забезпечують значний дохід” ... на практиці у настроях безперервно посилюється вагомість імперативів, пов’язаних з відтворенням апарату та посад, які ним пропонуються... Стає зрозумілим, що партії можуть таким чином приводитись до того, щоб жертвувати своєю програмою заради утримання влади або суто виживання” [1, с. 216–217]. Нагальним прикладом є “Опозиційний блок” та “Народний фронт”. Саме ці політичні партії є класичним прикладом реінкарнації “фронтників” А. Яценюка та “регіоналів”. Перші не знайшли свого місця в “Батьківщині” (особливо після визволення з ув’язнення Ю. Тимошенко)

та зрозуміли, що ця політична сила не має великих шансів на домінування у майбутній Верховній Раді України. Програш же на парламентських виборах 2014 р. міг фактично поховати політичні амбіції А. Яценюка. Крім того, провалилися переговори з “Блоком Петра Порошенка”. Усе це не залишило шансів А. Яценюку, який фактично за місяць до парламентських виборів створив нову політичну партію на старий лад. “Опозиційний блок”, у свою чергу, перебрав на себе електоральну базу ПР (чого, до речі, не вдалося зробити “Сильній Україні”). Основною метою представників цього блоку став захист своїх інтересів. Вони не розраховують на домінування в політичному просторі України, але їх існування – це вже результат. Тим паче, що, враховуючи події 2005–2007 рр., коли команда президента України В. Ющенка розпалася і втратила довіру народу (що дало змогу повернутися до влади представникам ПР та особисто В. Януковичу), “Опозиційний блок” сподівається на такий саме результат і цього разу.

Висновки. Таким чином, необхідно констатувати, що в подальшому в світовій практиці та в Україні зокрема збережеться тенденція до падіння ролі політичних партій у межах політичного простору та електорального поля. Що стосується різновидів політичних партій, то основними з них стануть клієнтистські політичні партії (упор у функціонуванні яких робиться на персональний патронат, тобто індивідів об’єднує не програма партії, а наявність зв’язку патрон-клієнт та зацікавленність в електоральній перемозі) і харизматичні політичні партії (які будуються на підтримці певного політичного лідера). Крім того, збережеться тенденція переходу від масових політичних партій до виборчих.

Список використаної літератури

1. Бурдьє П. Социология политики : пер. с фр. / П. Бурдьє ; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. – Москва : Socio-Logos, 1993. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2014.

Гугнин Е. А. Трансформация партийной структуры политического пространства современной Украины

В статье анализируются основные тенденции развития политических партий и движений в современной Украине в последнее десятилетие (2004–2014 гг.), а именно: изменение структуры и логики борьбы в политическом пространстве Украины и электоральном поле в частности; граждане все чаще для решения существующих в обществе проблем используют не политические партии, а различные политические и социальные движения; классовое разделение общества, которое в свое время стало катализатором развития политических партий, на сегодняшний момент поступательно нивелируется; политические партии не рассматриваются как специальные политические организации, созданные для отстаивания интересов граждан и отстаивания их интересов; политические партии превращаются в бюрократические организации.

Ключевые слова: политика, политический процесс, политические закономерности, политические партии, электоральное поле, избирательная система, виды политических партий в Украине.

Huhnin E. Transformation of the Party Structure of Political Space in Modern Ukraine

The main trends in the development of political parties and movements in modern Ukraine are analyzed in the article. The main focus falls on the study of changing role trends and specific development of political parties in the last decade (from 2004 to 2014).

Among the major trends in the development of political parties in the political space of Ukraine the following was marked out.

Firstly, the changes of the structure and logic of the struggle in the political space of Ukraine and in electoral field, in particular. To replace the traditional division of the party separation according to the principle “Russia-oriented” – “Europe-oriented” the vector “party of peace” – “party of war” came into being.

Secondly, citizens more often use not the political parties but various political and social movements to solve the existing problems in society. In particular, the key player in the political arena of Ukraine at the end of 2013 – in the first half of 2014 was “Maidan of dignity”, but not the political parties.

Thirdly, the class division of the society, which in its time became the catalyst for the development of the political parties, is progressively eliminated nowadays. Gradually the division of parties into the left, right and centrist, into the party of the rich and the poor is becoming a thing of the past.

Fourthly, political parties are not considered as special political organizations established to defend the interests of citizens. Political parties are more often becoming exclusively electoral parties, which show their activity only during the election period.

Finally, political parties are changing into bureaucratic organizations, which do not defend the interest of certain social communities. They combat for dominating positions in the political space.

Key words: *politics, political process, political patterns, political parties, electoral area, electoral system, types of political parties in Ukraine.*